

Közös sors

Utolsó beszélgetés Andrei Oțeteával

Nyolcvanhárom esztendősen elhunyt Andrei Oțetea történész. A beszélgetésünk elé bevezetésül szánt rövid ismertető most nekrológiaként hat. S szavai, gondolatai tükrében egy nagy ember immár nem változó szellemi arcképe körvonalazódik.

Andrei Oțetea akadémikus úttörő szerepet vállalt a hazai marxista történetírás megteremtésében. Nem kevésbé jelentős pedagógusi tevékenysége: évtizedeken át, előbb a Iași-i, majd a fővárosi egyetemen, gonddal, szigorral és szeretettel egyengette seregnyi diák útját a tudástól a hivatástudatig. Később a bukaresti Nicolae Iorga Történeti Intézet élére került, a hazai történelemkutatás irányításában vett részt.

Életműve bel- és külföldön egyaránt ismert, elismert.

— *Amikor pályája iránt érdeklődöm, nem ott kezdeném, ahol az életművet leltározó könyvészet szerint illenék: az 1923-ban közzétett első tanulmányokkal vagy a fél évszázaddal ezelőtt a Sorbonne-on megvédett doktori értekezéssel. Úgy érezzük, akkor valóban teljes a kép, ha a kezdet kezdetétől rajzolódik. A múlttal foglalkozó első dolgozata 1913-ban jelent meg Szebenben, a román anyanyelvű iskolások Izvorul című könyvmegos lapjában. De az írás aligha lehetett „iskolás”: a hatóságok azonnal beszüntették a lapot, s Andrei Oțeteát kizárták a szebeni magyar liceumból. Az eset jelzi, mennyire határozottan jelentkezett a múlt iránti érdeklődés, s hogy ez már kezdetben is milyen döntő módon hatott élete, pályája alakulására.*

— Hiszem, hogy minden alkotó érdeklődés elsődleges forrása a hivatásérzet. Nálam, erdélyi románnál döntő tényezőként esett latba az adott helyzet. Számunkra az Erdélyi Iskolától egészen 1918-ig, az egyesülésig fegyver volt a történelem a nemzeti felszabadításért folyó küzdelemben. A hivatásérzet nemzeti kötelességtudattal ötvöződött bennem: így lettem történész.

— *E kettős meghatározottság jegyében íródott már az az első dolgozat is?*

— Az Izvorul-beli cikket cáfolatnak szántuk. Történelemtanárunk, Thurzó Ferenc ugyanis azt állította helytelenül, hogy a román tulajdonképpen szláv nyelv, s csupán a XIX. század során telítődött latin neologizmusokkal. Mi viszont igyekeztünk kidomborítani nyelvünk latin jellegét, természetesen akkori ismereteink szintjén.

— *Ismerve az eset következményeit (a történelemtanárt is áthelyezték), figyelemre méltó lehetett ez a szint.*

— Minthogy a szebeni iskolából kizártak, Brassóba kerültem. Akkoriban erdélyi viszonylatban is az ottani Andrei Șaguna Liceum volt a legjobb román tanintézet. Sok kiváló személyiség volt a tantestületben: felkészültséggel, hivatásuk tudatában tanítottak bennünket. Megemlítem közülük Alexandru Bogdant, a román irodalom tanárát, a szlavista és történelemtudós Ion Bogdan testvérét; aztán a költő fivérét, Titu Liviu Blagát, aki fizikára és matematikára tanított, s a kötelező tananyag mellett bevezette a differenciál- és integrálszámítást. Osztálytársaim közül különösen nagy szeretettel emlékezem vissza Lucian Blagára, akinek a *Hronic al virstelor* című írása közös emlékeket rögzít, aztán D. D. Roșcăra, a majdani filozófusra, meg Nicolaie Colanra, a későbbi szebeni metropolitára.

— *Tanulóévei következő állomása: a Sorbonne. Hogy sikerült kijutnia oda?*

— 1919 őszén az Erdélyi Kormányzótanács ösztöndíjasaként kerültem Párizsba két szelistyei barátommal, D. D. Roșcăval és Nicolaie Toluval együtt. Ott aztán Iași-ból érkező ösztöndíjasokkal találkoztunk, köztük Mihail Raleával és Traian Ionașcuval.

— *Az ottani tanárok közül kik voltak különösebb hatással Önre?*

— Párhuzamosan hallgattam francia és olasz nyelvet és irodalmat, valamint államtudományokat, s ezalatt a francia egyetemi oktatás néhány kiemelkedő alakját ismertem meg. Nem feledhetem a francia szellemi élet egyik jelentős képviselőjét, André Siegfriedet. De pályám alakulásában Henri Hauvette játszott különösen fontos szerepet: Ariosto-kurzusa keltette föl érdeklődésem az olasz reneszánsz iránt. Végül meg kell említenem Henri Hausert. A *kirakodó vásároktól a tőzsdéig* című kollégiuma a gazdaságtörténet ragyogó szintézisét adta; a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenetet, ha nem is bevallottan, de a marxi szemlélet szerint

követe nyomon. Nyugodtan állíthatom, hogy Hausernek köszönhetem első kapcsolatom a történelmi és dialektikus materializmus megalapítójával.

— *Hogy mindez milyen nagy hatással volt látásmódjára, gondolkodására, jelzi az az 1938-ban megtartott (s hamarosan nyomtatásban is közzétett) előadása, mely akkor vihart kavart.*

— Ugy vélem, a címe is állásfoglalást jelentett: *A történelmi materialista szemlélet mint a kutatás és ismertetés módszere.* Következő lépésként a XVI. századbeli híres gondolkodóról, Francesco Guicciardini-ról írtam doktori értekezést. Több évtizednyi kutatómunka betetőzéseként készült el *A reneszánsz és a reformáció* című könyvem. 1941-ben jelent meg először, Bukarestben. Az előszavát 1940 októberében írtam.

— *Az időpont ismeretében még inkább meggondolkoztatnak zárószorai.*

— Hadd olvassam el újra: „Ha egy ilyen könyv tanulságot sugallhat a mai idők számára, a tanulság ez lenne: ahhoz, hogy mindannyiunk vágya szerint létrehozzuk az új embert, és ahhoz, hogy a román társadalmat a rá váró problémák magaslatára emelhessek, meg kell változtatni a nemzet létfeltételeit. Az új, igazságosabb és bölcsőbb létfeltételekből úgy szökken elő az új lelkiismeret, mint az alaposan megművelt s az Ég minden jótéteményével megáldott földből a bő termés.”

— *A mű azóta, újabb kutatások eredményeként gyarapodott, módosult, több kiadást megért. 1968-ban jelent meg az utolsó, átdolgozott, bővített kiadás. Magyarul a Gondolat Kiadó jelentette meg 1974-ben (az Európa Nagy Korszakai sorozatban). A mű elnyerte tökéletes formáját. Az annak idején bevezetésképpen megfogalmazott tanulság módosult-e lényegében?*

— Az új ember megteremtése ma az országban végbemenő nagy társadalmi-politikai megújulás egyik alapvető célja. Ugy vélem, hogy az 1940-ben megfogalmazott gondolat megőrizte időszerűségét Románia jelenlegi körülményei közepette is.

— *A XIX. század elejére vonatkozó vizsgálódások vezetik el életműve másik kiemelkedő alkotásához. Címe: Tudor Vladimirescu és az 1821-es forradalom.*

— Tisztázzuk: én ezt tartom főművemnek. Teljes egészében újat hozott, újat jelentett egy döntő fontosságú történelmi esemény megítélésében, s mint ilyen, kihatót a román történelem korszakolására. 1945-ben került első formájában nyilvánosság elé, mottója: „Az igazat mindenekelőtt!”

— *Ez a mű is több kiadást ért meg, s a kutatások nyomán egyre gazdagodott. Méltó visszhangot váltott ki itthon és külföldön egyaránt. A szakirodalom hangsúlyozza, hogy az 1821-es eseményeket új nézőpontból vizsgálja. Mi ennek a lényege?*

— Az, hogy Tudor Vladimirescu tevékenységét, különösen a Hetériával fenntartott kapcsolatai alapján, beillesztettem a török Porta uralmát lerázni vágyó balkáni népek harcába. Amint a szóban forgó vizsgálódás alapján is bebizonyosodott, csakis az egyetemes történelem fényében lehetséges a nemzet történetét helyesen és teljesen megérteni.

— *A széles látókörű vizsgálódás igénye sokfajta tényezőt feltételez. Például széles körű információcsere.*

— Nyilván. A tudósok közötti kapcsolat világviszonylatban a tudományos haladás lényeges feltétele. A véleménycsere, a nézetek egyeztetése, a kölcsönös információszolgáltatás: mindez a tudományos tevékenység fontos alkotórésze. Sok, határon túli szakemberrel álltam és állok kapcsolatban.

— *Mindig szívügye volt a román és a magyar történészek közötti együttműködés. Milyen eredményeket ért el ezen a téren? Hogyan értékeli az együttműködés távlatait?*

— Románia és Magyarország történelme között az állandó kölcsönhatás tény; ahhoz tehát, hogy hitelesen mérhessük föl a két nép közti kapcsolatok alakulását, mindig nélkülözhetetlennek tartottam a román és a magyar történészek közötti szoros együttműködést. Ez sokféle formában jelentkezett, a tudományos találkozók keretében megrendezett véleménycsereitől el egészen olyan román tanulmányokig például, amelyek magyar szakemberek legfrissebb kutatásának eredményeit tárgyalták.

— *Kiket említene meg név szerint?*

— Nem feledhetem Tóth Zoltánt, aki az erdélyi modernkori parasztmozgalmakkal foglalkozott. Rendkívül értékes tevékenységet tört sajnos derékba korai halála. Megemlíteném továbbá Trócsányi Zsoltot, aki az erdélyi parasztság 1790—1849 közötti történelmét írta meg, kiválóan.

— *Erdély történetében a román, magyar, német együttélés olyan történelmi tény, amellyel számolnia kell a kutatónak s a kutatókat nevelő pedagógusnak.*

Mit tett Ön mint szakember, professzor, a történelemkutatás irányítója ennek a közös sorsnak a minél teljesebb tanulmányozásáért, megismeréséért?

— Addig, amíg fontos szerepet töltöttem be a hazai történetkutatás irányításában, mindig szorgalmaztam a román nép és az együttélő nemzetiségek közötti kapcsolatok tanulmányozását, olyan témákat iktatva be az Akadémia irányítása alatt álló kutatóintézetek munkatervébe, amelyek a politikai és társadalmi szabadságukért harcoló románok, magyarok és németek közötti együttműködés jelentősebb aspektusaival foglalkoztak.

— *Köztudott, milyen örömmel vállalta az irányítást, tanácsadást, ha ilyen jellegű témát választottak a doktorandusok.*

— Tudományos irányítója voltam többek között Magyarai Andrásnak, aki a II. Rákóczi Ferenc vezette Habsburg-ellenes felszabadító mozgalomról írt doktori értekezést, valamint Szabó Miklósnak. Ő azt kutatta, miként hatott a francia polgári demokratikus forradalom Erdély politikai és társadalmi életére a XVIII. és XIX. század fordulóján. Mindkét dolgozat kiterjedt adatgyűjtésre alapozott, gondos munka, s jó érzés, hogy bizonyos mértékben az erdélyi román—magyar sorsközösségről vallott fölfogásom is tükröződik bennük.

— *Ezt bizonyára közvetlenebbül, fokozottabb mértékben tükrözi a Történeti Intézet élén kifejtett tevékenysége.*

— Több magyar munkatársam volt a Nicolae Iorga Intézetben. Külön öröm a Demény Lajossal való együttműködésre gondolnom. Nyilván a kutatómunka tervszerűsítésekor sohasem névesztettem szem elől azt aényt, hogy Erdély történelmét nem lehet tagoltan, nemzetenként külön-külön megírni, hanem csakis úgy, ahogyan az valójában végbement: az itt egymás mellett élők közös történelmeként, föltárva a közös munka, alkotás, az élet minden vetületét, az együttműködést, de a szembe fordulást is, hisz ilyen eseményekből tevődött össze minden emberi történelem. S hadd mondjam el, hogy igen hasznosnak tartom a magyar nemzetiségi történetkutatás terén észlelhető fellendülést. Meggyőződésem, hogy mindez tiszta nyereség hazai marxista történetírásunk számára.

— *Ha már nemzetiségi sorsról esett szó, föllevenítenék egy régi történetet, melynek Ön a főszereplője. Marosi Péter, az Utunk munkatársa vetette kérésünkre papírra: „1939-ben érettségiztem Marosvásárhelyen, a Papiu Ilarian Liceumban működő érettségi bizottság előtt. Itt kellett ugyanis »érettségükről« bizonyosokat tenniük a Református Kollégium maturanusainak is. A történethez hozzátartozik: az előző években a Református Kollégiumnak nagyon kevés diákja jutott érettségi diplomához. Ha jól emlékszem, 1938 nyarán például 23-ból csak nyolc. Annál nagyobb örömmel olvastuk tehát az érettségi vizsgát megelőző napokban a román közköztudatási kormányzatnak azt a bejelentését — minden újság közölte —, hogy a »kisebbségi« diákok anyanyelvükön érettségizhetnek, román nyelvtudásukról pedig a román irodalommal, történelemmel és földrajzzal foglalkozó feleleteik adnak majd bizonyosságot. Igen örvendtünk ennek a rendelkezésnek, amely növelte érettségi-esélyeinket. Attól viszont megijedtünk, hogy a napilapokban közzétett marosvásárhelyi érettségi bizottság tagjai, legalábbis ahogyan a nevük alapján ezt megítéltük, aligha tudnak magyarul. Ijedtségünknek hangot is adtunk, ha jól emlékszem, a vásárhelyi Reggeli Újságban.“ Bizonyára emlékszik erre az esetre.*

— Hogyne! Enyhén szólva ugyancsak „rideg“ fogadtatásban részesítettek. A helyi lapok úgy harangoztak be, mint „regáti“ professzort, aki egy szót sem tud magyarul, és aki azért jön — mint az az előző években is történt —, hogy „vérengzéssé“ alakítsa az érettségit. Eszembe jutott a magyar liceumbeli hajdani kellemetlen esetem. Egykor tehát én is sokat szenvedtem a nemzeti üldöztetés miatt. S mert jogosnak éreztem a magyar diákok aggodalmát, megnyugtatójukra közvetlenül a vizsga előtt rövid beszédet mondtam, idézve saját keserű tapasztalatom tanulságait, s végezetül a bizottság teljes tárgyilagosságáról biztosítottam őket. Minden egyes vizsgáztató kitűnően tudott magyarul. A törvényesség keretein belül mindent megtettünk annak érdekében, hogy a diákok anyanyelvükön adhasanak számot tudásukról, hisz természetes, hogy könnyebben, szabatosabban fejezhették így ki magukat. A nagy többség sikerrel vizsgázott.

— *Marosi Péter erre vonatkozóan ezt írja: „Ha jól emlékszem, 1939 nyarán 31 református kollégiumi diákból 22 kapott érettségi bizonyítványt... És szívesen idézem Andrei Ofetea egykori érettségi biztos beköszöntőjét. Mert jó emlékezni arra, hogy akkor is lehetett, így is lehetett!“*

— Nincs ebben semmi hőstét. Ha annak idején a román nyelv és kultúra védelmében szálltam síkra, ez alkalommal, amikor a magyar nyelvről és kultúráról volt szó, kötelességemnek éreztem, hogy hasonlóképpen cselekedjem.

— *Nemrég jelent meg Vasile Goldiş elméleti főműve a nemzetiségi kérdéssről az Ön előszavával. Vizsgálódásai során érzékenyen követi, értelmezi a nemzetek,*

nemzetiségek, népek sorsának alakulását. Mint számos tudományos kiadvány szerkesztője nagy érdeklődést tanúsít a nemzetiségtörténet iránt is. Múlt és jelen tapasztalatait összegezve, mit mond a nemzet és nemzetiség mai és holnapi viszonyáról?

— A román nép és a hazánk területén együttélő nemzetiségek sokévszázados múltja tanúsítja, hogy ahányszor összefogásra, együttműködésre került sor, az mindig a haladás döntő tényezőjének bizonyult, s mindig mindannyiunk javára vált. Ez a tapasztalat szabja meg tehát a románok, magyarok, németek és más nemzetiségek közötti kapcsolat fejlődésének jelenlegi és jövőbeli irányvonalát.

— *Történések, gondolkodók életművét is igyekezett a ma számára hozzáférhetővé tenni, gondolok Mihail Kogălniceanura, Nicolae Bălcescúra, Ioan Filitti-re, Nicolae Iorgára és másokra. Ezek alapján kérdem, mi jellemzi Ön szerint az eszményi történelemkutatót?*

— A lehető legszélesebb körű tudás és a történelem szigorú értelmezése, együttesen. Történetírásunkból Iorga fáradhatatlan forrásfeltárását és erős intuícióját, valamint A. D. Xenopol történelmi gondolkodásmódját hoznám példaként.

— *M. Berza Önt egy helyütt a román parasztság történetírójának nevezi. Miért?*

— Mert tevékenységem jó részét a román parasztság történetének szenteltem, s főleg a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmeneti időszakot tanulmányoztam. Különösen a parasztság leigázásának új szakasza foglalkoztatott; a „második jobbagység” néven ismert jelenség jellegzetesen román vonatkozásait vizsgáltam, s igyekeztem romániai viszonyok szerint meghatározni a jelenség lényegét.

— *A Románia történelme kézikönyv két kötetét szerkesztette, s egymaga annyi fejezetet írt meg, hogy vaskos mű kerekednék belőlük. Mire emlékszik vissza a legszívesebben, ha erre a munkára, időszakra gondol?*

— A második és harmadik kötetem munkálkodva, öröm volt együttműködnöm Erdély történelmének oly szakavatott ismerőivel, mint Jakó Zsigmond, Cselényi Béla, Imreh István, Pataki József, Benkó Samu, Csetri Elek. S a legszebb emlék: legközelebbi munkatársaimmal „csapatmunkában” dolgoztunk e két kötet szövegének a véglegesítésén Căciulați-on, a volt Ghica-palotában, az Akadémia üdülőjében. Termékeny eszmecserékre, feledhetetlen emberi kapcsolatok kiépítésére nyílt itt alkalom.

— *Másfél évtizeddel ezelőtt jelent meg lapunkban A tudomány és a felsőoktatás szorosabb kapcsolata című írása. A passzív és aktív ismeretek viszonyáról írva a szeminárium munkáinak meghosszabbítása érdekében javasolta az előadók csökkentését, hangsúlyozta az alkotókészség növelésének, az elmélet és gyakorlat közti szorosabb kapcsolatnak a jelentőségét, a tudományok fejlődésének dialektikájára utalva fölhióta a figyelmet arra, hogy a mind fokozottabb szakosodás igénye mellett nélkülözhetetlen követelmény az általános műveltség megalapozása. Mit fűzne ma hozzá ezekhez a gondolatokhoz?*

— Az egyéni olvasottság, a továbbképző tanfolyamokon való részvétel, mind-mind a tudomány vérkeringésébe való szoros bekapcsolódás módozata. Történészekről szólva külön: ma is úgy vélem, hogy az alapos szakképzés fő feltétele a történelmi gondolkodásmód és ismeretszerzés szüntelen fölfrissítése, a legújabb történettudományi kutatások függvényében.

— *Véleménye szerint mi a történelemtudomány szerepe, jelentősége általában, s mi a viszonya a történelmi valósághoz?*

— A történelem azt az igényt szolgálta mindig, hogy az ember értse meg saját sorsa alakulását s azt a közösséget, amelyhez tartozik. A román nép esetében a politikai és társadalmi felszabadításért folyó küzdelmek során a történelem jelentős szerepet játszott a hazaszeretet tudatosításában is. A történelem nem csupán elraktározója, hanem tudatosítója is a múlt eseményeinek, s mint ilyen, egyben a jelen alakításának, a jövő előkészítésének hatékony tényezője. Az emberiség arra hivatott, hogy teljes egészében valóra váltsa a szabadságról alkotott elképzelést, s így elérje a boldogságnak azt a legmagasabb fokát, melyet ember egyáltalán elérhet.

— *Vallomásaiban az ókori intelmet idézi: egyetlen halandó se merje boldognak vallani magát, nehogy kihívja a végzet haragját. De ilyen erőpróbákban bővelkedő életút során, ilyen eredményekben gazdag életmű birtokában Ön mégis gyakran érezhette magát boldognak.*

— Mindig meg voltam győződve arról, hogy a hivatásként végzett munka és a boldogság szorosan összefügg, egészen az azonosulásig. Népem vagy az emberiség múltját kutatva, minden új eredmény számomra újabb lépést jelentett a boldogság felé.

Lejegyezte Kopáncsi Ágnes